

SIMON RÓBERT: POLITIKA AZ ISZLÁMBAN A muszlim társadalom anatómiája

A Corvina Kiadó gondozásában életre hívott Fontes Orientales (Keleti források) sorozatban jelent meg Simon Róbert akadémikus vaskos kötete (583 oldal), mely a politika helyét, szerepét, ellentmondásait és lehetőségeit kutatja az iszlám vallásában és civilizációjában. A mű a sorozat egygyel korábbi tagjának, *Az iszlám fundamentalizmus: gyökerek és elágazások Mohamedtől az al-Qá'idáig* című, szintén Simon Róbert által jegyzett kötetének szellemi folytatása, hiszen mindkét mű a vallás és a politikai viszonyát feszegeti az iszlám keretein belül.

Bevezetőjében a szerző szabadkozik a cím miatt, és elárulja azt a műhelytitkot, hogy az eredeti cím *Islám és politika* lett volna, ám ezt végül elvetette, mert azt a hamis képet festette volna, hogy iszlám és politika azonos rangú fogalmak lennének, holott éppen az iszlám világában nem ez a helyzet. Mint minden, a politikum is az iszlám prizmjában keresztül értelmezhető csupán, és ezért a végül választott cím ezt a finom distinkciót valóban visszaadja.

A könyv, ahogy a sorozat valamennyi, korábban megjelent tagja két részből áll: egy bevezető tanulmányból és az azt követő forrásszövegből. A két szerkezeti elemből az utóbbi a hangsúlyosabb, hiszen maga a sorozat is eredeti forrásszövegek hiánypótló közlésére vállalkozik. A források magyar nyelvű fordítását lábjegyzetben olvasható kommentárok és magyarázatok teszik érthetővé az iszlám világában kevésbé jártas olvasók számára. Természetesen a politikai tárgyú forrásszövegek száma hatalmas, hiszen jogtudósok, filozófusok, államférfiak sokasága ragadott tollat, hogy megossza gondolatait a politikum egyes kérdéseiről, vagy saját korának kínzó problémáiról értező audienciájával, hiszen e művek mind a művelt közönségnek, ha nem éppen a tudós kollégának íródtak a kezdetektől a huszadik századig bezárólag. E hatalmas szöveg-tengerből három írást tartott fordításra érdemesnek a szerző: Ibn al-Muqaffa': *Értekezés a kalifa kíséretéről*; Nizám al-Mulk iráni származású szeldzsuk vezér: *A kormányzás könyve* és 'Alí 'Abd ar-Ráziq vallás-és jogtudós: *Az iszlám és a hatalom forrásai. Tanulmány a kalifátusról és a kormányzásról az iszlámban* című munkáit.

A három szöveg az iszlám történetének három különböző történeti periódusát testesíti meg, jóllehet egyikről sem lehet azt állítani, hogy korának

reprezentatív szövege lenne, sőt, közelebb áll a valósághoz azt állítani, hogy közülük kettő rebellis, de legalábbis az adott kor mainstream felfogását kritizáló, alternatívát felmutató és igen bátor szövege, mely a szerző életét is veszélybe sodorta. Feltétlenül ez a helyzet a nyolcadik század iráni származású gondolkodója, Ibn al-Muqaffa' értekezése kapcsán, aki egy teljesen unikális gondolatot fogalmazott meg, jóllehet nem emiatt halt meg tragikusan fiatalon, hanem azért, mert udvari intrikákba keveredve a rivális párt brutális kegyetlenséggel végeztette ki. Ibn al-Muqaffa' gondolatainak megértéséhez tudni kell, hogy a szunnita iszlámban nincsenek olyan vallási vagy éppen politikai testületek, melyek egyedüli hatalomként képesek lennének eldönteni olyan kérdéseket, melyekre nézve az iszlám mindenki által elfogadott, autentikus forrásaiban (Korán, prófétai hagyomány) nem található kielégítő válasz. Intézmények hiányában a válaszadás joga és egyben felelőssége a hagyományos muszlim értelmiségre, a vallás-jogtudós 'ulamára hárul, akik a források tanulmányozása révén fejtik ki álláspontjukat, melyek azonban a legkritikább esetben hasonlóak vagy azonosak. Az egyes vélemények azonban episztemológiai értelemben azonosak, így egyik sem érvényteleníti a másikat, ami meglehetősen tág pluralizmushoz vezetett, főként a jog világában. Ibn al-Muqaffa' arra tett kísérletet, hogy a kalifát olyan hatalommal ruházza fel, amely a többi szereplő fölé emeli, és így véleménye jogi-teológiai kérdésekben kötelezővé válna (210. oldal). Mivel Ibn al-Muqaffa' olyan iráni származású értelmiségi volt, aki nem muszlimnak született, csak később vette fel e vallást, már régóta felmerült a kérdés, hogy ez a javaslat valójában nem a muszlim seregek által megdöntött Szászánida Perzsia tapasztalatain nyugszik-e, ahol a jól szervezett papi hierarchia élén álló főpap, a *móbedán móbed* valóban jelentős hatalommal bírt? Mivel a szerző rengeteg ókori iráni kulturális elemet közvetített műveivel az iszlám felé, a feltételezés alaposnak tűnik, jóllehet kétséget kizáróan bizonyítani aligha fogjuk. Ám az tény, hogy Ibn al-Muqaffa' javaslata heves ellenkezésbe ütközött és soha nem valósult meg. Az iszlám világ mai, igen kaotikus állapota részben idáig vezethető vissza, hiszen senki sem képes hivatalosan megfogalmazni, hogy az iszlám nevében elkövetett atrocitások, terrorcselekmények iszlám-konformak-e, vagy épp ellenkezőleg, iszlámellenesek.

A másik szöveg, 'Abd ar-Ráziq értekezése a kalifátusról nem kevésbé forradalmi. A megbecsült vallástudós és al-Azhar professzor azzal lepte meg

1925-ben a muszlim közvéleményt, hogy véleménye szerint a kalifátus nem szükségszerű intézmény és a muszlimoknak voltaképpen jogukban áll megválasztani, hogy milyen állam- és kormányformában szeretnének élni. Ráadásul úgy, hogy hosszú gondolatmenetét a Koránra és a prófétai hagyományokra (*szunna*) építette, azaz épp az iszlám szent szövegei alapján jutott el erre a következtetésre. A modern nyugati tudományosságot ez persze kevéssé lepte meg, nem úgy a muszlimokat, akik a kalifátusban az iszlám egy sarkalatos pontját látták, és akik a szerző gondolatmenetét ezért sértőnek találták. Sajnos a retorzió sem maradt el, 'Abd ar-Ráziq egész életében üldöztetésnek volt kitéve, bár nem olyan tragikus módon, mint Ibn al-Muqaffa'. Ezzel együtt, a valósággal bátran szembenézni merő szerzőnk sorsa mutatja leginkább, hogy a klasszikus iszlám civilizáció fénykorának egyik legfontosabb eszménye, a pluralizmus, milyen távoli múlt már a huszadik században (is).

E két újító szöveg között hőmpölyög Nizám al-Mulk meglehetősen tradicionális, néha dagályos és körülményes klasszikus szövege. Szerzőnk iráni középnemes a 11. században, amikor a keletről érkező Szeldzsukok elfoglalják az Abbászida kalifátus keleti területeit, és gyakorlatilag önálló államot hoznak itt létre. Allamigazgatási tapasztalat hiányában a helyi tudásra támaszkodnak, így emelkedik ki szerzőnk, aki harminc évig töltötte be az uralkodó mellett a vezéri tisztséget és volt ezáltal a birodalom de facto irányítója. Művében évtizedes politikai tapasztalatait ötvözte az öröklött iráni politikai tradícióval és a klasszikus iszlám tanításaival, melynek eredményeképpen egy igen sajátos alkotás látott napvilágot, amelynek műfaji besorolása szinte lehetetlen: egyszerre politikai memorandum, történeti reflexió, moralizáló politikai etika, királytükör és a Realpolitik egy korai dokumentuma.

A fent elmondottak persze inkább a modern kutató elme racionalizáló kísérletei, de semmiképpen sem maguk a szövegek. A válogatott szövegek még magyar fordításban sem könnyű olvasmányok, hiszen nem nekünk íródtak, hanem saját koruk társadalmának, melynek értő tagjai könnyen dekódolták a rejtett üzeneteket, a korabeli körülményekre történő utalásokat, vagy azokat a szellemi tartalmakat, melyek egy adott kultúra szövetén belül élők számára egyértelmű, ám mások számára magyarázatért kiált. Szerencsére utóbbit Simon Róbert elvégezte, igen de-rekasan: nem csupán a forrásszövegek locusaihoz

írt rövidebb kommentár segíti a megértést, hanem a meglehetősen hosszúra sikerült (187 oldal) bevezető tanulmány is, mely nélkül viszont a szövegek nem érthetők meg. Ebben a szerző igen részletesen és még a témában jártas olvasó számára is újat mondani tudóan elemzi az iszlám politikai gondolkodásának alapfogalmait, mint a kalifa és a kalifátus, a *dawla*, vagy az *umma*.

De hiába tesz meg mindent a kötet szerzője annak érdekében, hogy az olvasó minél komfortosabban érezze magát, ettől még a források szövegének tanulmányozása komoly szellemi energiát követel azért, hogy a nyugati logikától annyira távol eső érvelés szerteágazó folyását követni lehessen, és a végén összeálljon a kép a szerző valódi szándékait illetően. Ez bizony nem kis feladat, nemcsak a középkori, de még a modern szöveg esetén sem. Érdekes módon épp 'Abd ar-Ráziq szövegének megértése okozta a legtöbb nehézséget, ezért sok félreértés lengte körül. Ezzel magyarázható, hogy az asz-Sziyása című egyiptomi napilap külön interjút készített a szerzővel, aki a direkt kérdésekre meglehetősen egyértelmű és könnyen érthető válaszokat adott, így az interjú voltaképpen többet mond szándékairól, mint maga a szöveg, amelynek kapcsán az interjú készült. Szerencsére a kötetben az interjú teljes terjedelmében olvasható, így az a mai olvasó számára is fontos támpont.

A középkori szerzőkkel persze már nem lehet interjút készíteni, ezért az ő esetükben csak a körülmények részletes ismerete adhat eligazítást. Egy példával illusztrálva: Nizám al-Mulk hosszasan fejtegeti, hogy a nőknek milyen káros szerepük van a politikában, és hogy milyen jó lenne őket ebből a világból kiebrudalni. Mielőtt bárki is messze nyúló következtetést vonna le e passzusokból, el kell mondani, hogy a szerző rendkívül rossz viszonyban volt a szultán háremével, ahonnan folyamatos intrikáknak volt kitéve, így államelméleti munkájának e megállapítása valószínűleg egy oldalgátás abba az irányba, ahol pontosan tudták, hogy ez nekik szól.

Végezetül még egy érv a könyv mellett, bár ez az egész sorozatnak szól és a kiadót is dicséri: szép. Kívül-belül. A keménytáblás kötés, a borítót díszítő középkori miniatúra és az igényesen kialakított belső egyaránt kivételszámba megy az egyre el-laposodó igénytelenséggel megjelentetett betű-halmazokhoz képest. (*Corvina*, Budapest, 2016)

JANY JÁNOS